

4. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності: Проект / Наук. творчий колектив: О. Сухомлинська та ін. // Шлях освіти. – 2000. – № 3. – С.7 – 13.
5. Макаренко А.С. Соч: В 7 т. – 1958. – Т.7. – С. 403.
6. Охрімчук Р. та ін. Дитячі об'єднання України // Шкільний світ. – 2004. – № 21 – 23. – 128 с.
7. Рожков М.І., Волохов А.В. Детские организации: возможности выбора. – М., 1996. – С. 36 – 37.
8. Сухомлинський В.О. Духовний світ школяра. – Вибрані твори. В 5-ти т. – Т.1. – К.: Рад.школа, 1976. – С. 209 – 396.

УДК 378.032

Т.Д. Лакуста

СТАТЕВА СОЦІАЛІЗАЦІЯ ДИТИНИ В УМОВАХ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ

Анотація. У статті розглядається роль сім'ї у статеворольовій соціалізації дитини. Батьки природним способом здійснюють вплив на своїх дітей через механізми наслідування, ідентифікації, інтеріоризації зразків батьківської поведінки.

Ключові слова: статева соціалізація, сімейне виховання.

Аннотация. В данной статье рассматривается роль семьи в полоролевой социализации ребенка. Родители естественным способом осуществляют влияние на своих детей через механизмы наследования, идентификации, интериоризации примеров родительского поведения.

Ключевые слова: полоролевая социализация, семейное воспитание.

Annotation. In this article the role of family is examined for sexual socialization of child. Parents carry out influence a natural method on the children through the mechanisms of inheritance, authentication, interiorisation standards of paternal conduct.

Key words: sexual socialization, family upbringing.

На становлення особистості дитини вагомий вплив має сімейне оточення, спілкування з батьками та між ними. В сучасному суспільстві сім'я часто перебуває на перехресті соціальних та економічних проблем. І одночасно вона повинна залишатися захисником для дитини, фундаментом для її розвитку. У сім'ї формується ставлення дитини до самої себе та до оточуючих її людей, відбувається первинна соціалізація особистості, засвоюються перші соціальні ролі, закладаються основні цінності життя. Батьки природним способом здійснюють вплив на своїх дітей через механізми наслідування, ідентифікації, інтеріоризації зразків батьківської поведінки.

Як відзначають науковці Т. Алексєнко, Т. Кравченко, А. Макаренко, І. Мачуська, В. Постовий, В. Сухомлинський, О. Хромова, М. Сперанський, Г. Уманова, І. Мар'єнко, М. Гончаров та ін., найбільш впливовим осередком соціалізації особистості є сім'я [3, с. 54]. Виховний потенціал сім'ї проектується через матеріальні та побутові умови, емоційно-психологічну та трудову атмосферу, життєвий досвід батьків, організацію сімейного дозвілля, систему та характер внутрісімейного спілкування. Вагоме місце для усвідомлення дитиною своєї статевої належності має інтимно-емоційна сфера сімейних стосунків, адже вона найбільш повно відповідає потребам дитини у спілкуванні з людьми, у встановленні особистих контактів.

Дослідженням гендерної соціалізації дитини займаються В. Кравець, Ю. Савченко, Т. Говорун, В. Оржеховська, Б. Ворник, О. Кікінежді, О. Кізь та інші сучасні вчені.

Педагогічні основи сімейного виховання дітей, підготовки школярів до шлюбно-сімейних відносин та створення майбутньої сім'ї частково висвітлені в роботах Т. Алексєенко, М. Боришевського, М. Вовчик-Блакитної, Т. Зелінської, О. Пінта, В. Постового, Ю. Якубової та інших педагогів, психологів, соціологів [1, с. 34].

Дана стаття має на меті показати роль сім'ї для статевої ідентифікації дитини, в процесі якої вона засвоює визначені статтю правила поведінки. Реалізація даної мети потребує висвітлення особливостей статевої ролі соціалізації дитини дошкільного, молодшого шкільного та підліткового віку: аналізу внеску та ролі батьків та сиблінгів у ці процеси.

Статева соціалізація дітей пов'язана з реальною життєдіяльністю самої сім'ї. Кожний день родинного життя знайомить дитину з різними формами поведінки. Дитина тонко відчуває піклування батька і матері, ставлення старших братів та сестер, дідусів та бабусь. Уже в перші місяці життя дитина підсвідомо по-різному реагує на батька і на матір. Батьки ж, визначивши паспортну стать дитини, починають навчати її статевої ролі, вказувати, що означає бути хлопчиком чи дівчинкою. Батьки, і особливо мати, від народження по-різному поводяться з сином та дочкою. У перші шість місяців матері частіше доторкаються до синів, тримають їх на руках. З дівчатками ж більше розмовляють та встановлюють тісніший візуальний контакт.

Первинна статеві ідентичність, тобто усвідомлення своєї статевої належності, формується у дитини вже до півтора року, становлячи найстійкіший, стрижневий елемент її самосвідомості. З віком обсяг та зміст цієї ідентичності змінюється, включаючи широкий набір маскуліних та фемінних властивостей.

Дворічна дитина знає свою стать, але не вміє обґрунтувати цю атрибуцію. У 3 – 4 роки дитина вже усвідомлено розрізняє стать оточуючих її людей, але часто асоціює її з суто зовнішніми ознаками і допускає принципову можливість зміни статі. Дитяча допитливість направлена на з'ясування причин появи на світ дітей та вивчення статевої ознаки. Статева належність в цьому віці ототожнюється з певними соматичними (образ тіла, включаючи геніталії) і поведінковими властивостями, але приписуване їм значення і співвідношення таких ознак можуть бути різними. Мікросоціальне середовище в цей період обмежується близькими родичами, серед яких особливу роль відіграє матір, і невеликою кількістю однолітків. При визначенні дитиною статі навколишніх осіб рівнозначну роль мають усі ознаки статевої належності: зовнішній вигляд, одяг, будова тіла і статеві органи. В 6 – 7 років дитина остаточно усвідомлює незворотність статевої належності, причому це збігається з бурхливим посиленням статевого диференціювання поведінки та настановлень; хлопчики та дівчатка з власної ініціативи вибирають різні ігри і партнерів у них, стиль поведінки. Така стихійна статеві сегрегація (одностатеві компанії) сприяє кристалізації та усвідомленню статевої відмінностей. Важливо підкреслити, що усвідомлення дитиною своєї статевої ролі / ідентичності передбачає і певне ставлення до неї.

По-перше, це статевої орієнтація, уявлення індивіда про те, наскільки його якості відповідають сподіванням і вимогам чоловічої чи жіночої ролі. По-друге, це статевої переваги, те, якій статевої ролі / ідентичності індивід віддає перевагу; це з'ясовується запитанням типу: „Ким би ти хотів краще бути – хлопчиком чи дівчинкою?” – та експериментами, в яких дитина змушена вибирати між чоловічим та жіночим зразком або роллю. Особливо гостро стоїть ця проблема у дітей з порушенням біологічної статі. Незбіг статевої переваги і статевої ідентичності проявляється в поведінці дитини і стає предметом обговорення та оцінки з боку дорослих та ровесників.

До 12 років дитина обирає статевої роль відповідно своїм психофізіологічним особливостям та ідеалам маскуліності / фемінності мікросоціального середовища. Цьому віку притаманні недостатній розвиток волі, імпульсивність поведінки, цікавість, наслідування, на фоні яких диференціюються та вдосконалюються емоційні реакції, формується характер. Тому правильна статевої поведінка батьків та сприятливий сімейний мікроклімат відіграють визначальну роль у формуванні статевої ролі дитини. Батьки та їх взаємостосунки стають об'єктом пильної уваги та наслідування. При емоційно стриманому, вимогливому ставленні

матері та вседозволяючій позиції батька дівчата часто засвоюють маскулінну, а хлопчики – фемінінну поведінку.

Французький психолог М. Поро вважає, що функція матері по відношенню до дитини визначається в основному материнською любов'ю, а батька – його авторитетом. На думку М. Оерзона, Ж.Р. Барро, наявність в сім'ї батька визначається психологічною необхідністю, що виражається у потребі дитини в “суворій батьківській владі”[4;214]. Батьки відрізняються від матерів більшою гендерною вибірковістю. В них образи синів і дочок достовірно відрізняються одне від одного, в той час, як для матері такої відмінності не існує. Для батька характерна недооцінка здібностей своєї дитини. Він більше уваги звертає на її соціальні досягнення. Матері ж проявляють позитивне сприйняття своїх дітей, дуже непокояться з приводу апетиту дитини. А.Г. Харчев зауважив, що при розподілі функцій батьків у вихованні домінує не стать, а особистість вихователя; і головні з цих функцій притаманні як батькові, так і матері. Було б несправедливо ігнорувати особливості психіки статі та особливості її впливу на дитину. Так само неможна нехтувати особливостями взаємостосунків, які виникають між батьком і сином, матір'ю та дочкою.

Батько повинен активно залучатися до виховання дочки з перших днів її життя. Тоді у дівчинки встановлюється з ним тісний емоційний взаємозв'язок, що особливо важливо у віці 8-12 років. Дитина з нетерпінням чекає батька з роботи, адже його образ асоціюється з пригодами, мужністю, активністю. Ці сильні романтичні почуття сприяють духовному становленню і формують здорове ставлення до протилежної статі, що в майбутньому допоможе створити міцну сім'ю. Усвідомивши свою стать, дівчинка уважно спостерігає за матір'ю, переймає її ставлення до чоловіків, дітей, до роботи та домашнього господарства. Для матері важливо залишатися впевненою дружиною і не боятися проявляти свою любов до чоловіка.

Батьки та інші діти думають, що дівчатка більше потребують допомоги, ніж хлопчики. Матері швидше реагують на плач дівчаток, швидше підходять до них, частіше розмовляють. Спостереження Л.В. Попової за природною поведінкою в сім'ї показали, що батько частіше тримає на руках доньку, бавиться з нею більше, ніж з сином. Такі особливості батьківської поведінки підкріплюють уявлення про відмінність між хлопчиками та дівчатками [5, с. 29].

Виховуючи хлопчиків, батьки опираються на іншу модель. Іноді батько так прагне виховати ідеального сина, що все спілкування з дитиною перетворюється на докори та критику. Хлопчик втрачає задоволення від ігор та спілкування з батьком, вважає себе нікчемною. Хлопець розвиває в собі чоловічі якості не лише завдяки тому, що він народився з відповідною будовою тіла. Саме здатність копіювати і діяти так, як інші чоловіки та доросліші хлопці, дає йому можливість усвідомити те, що він чоловік. Хлопчик наслідує тих, чию симпатію та прихильність відчуває. Якщо батько виражає своє незадоволення агресивністю, його син буде намагатися діяти аналогічно. Якщо батько завжди роздратований і нетерплячий до сина, то хлопчик незатишно себе почуває в оточенні всіх чоловіків. Тому батькові, який хоче допомогти своєму синові почувати себе впевнено в ролі чоловіка, не варто постійно зволікати, коли дитина плаче або грається з дівчинкою. Батько повинен радіти спілкуванню з сином, ділитися з ним секретами, здійснювати спільні прогулянки.

Американський психіатр Е. Фромм, аналізуючи традиційну сім'ю, виділив материнський і батьківський підходи до дітей як різні типи любові. Батьківська любов вимоглива, прагне до справедливості, щоб любити дитину у відповідності з її заслугами. Материнська любов – сліпа і не знає справедливості. Матір любить дитину лише за те, що вона існує, що вона її дитина. Розвиток дитини будь-якої статі припускає соціалізуючий вплив обох батьків, один з яких максимально враховує неповторність, своєрідність сина або дочки, а другий – допомагає схваленню необхідних стандартів, стереотипів поведінки, засвоєння правил і норм. На думку Е. Фромма, будь-яка людина для нормального розвитку потребує батьківської та материнської любові. Дитині необхідна чесна і справедлива оцінка її достоїнств, реальних успіхів та перемог. Будь-яке зрушення в сторону переваги одного з видів любові – веде до порушення поведінки [3; с. 36].

Колосальне значення для розвитку як хлопчика так і дівчинки мають стосунки між батьком та матір'ю. Дитина спостерігає ці стосунки і вони стають для неї моделлю, зразком стосунків між чоловіком та жінкою. Тому важливо, щоб дитина росла в сім'ї, де панує любов, повага, взаємна допомога та розуміння. Взаємне кохання батьків та його демонстрування, тісний контакт між дитиною та батьками, щира батьківська любов дають можливість дитині стати самостійною, впевненою в собі, зрозуміти моральні цінності, протистояти насильству та несправедливості.

Більшість життєвих цінностей дитина усвідомлює в батьківській сім'ї не лише завдяки батькам, а й старшим братам чи сестрам. За деякими даними приклад старших братів і сестер є навіть більш значущим, ніж приклад батька і матері. Помічено, що старша сестра сильніше впливає на молодшу сестру, а старший брат – на брата молодшого, оскільки малюки віддають перевагу спілкуванню з представниками своєї статі і легше засвоюють ролі одностатевих родичів. Приклад брата допомагає хлопчику ідентифікувати себе з роллю батька, що полегшує засвоєння ним типово чоловічих норм поведінки.

Взаємодія братів і сестер у дитинстві виступає своєрідним соціально-психологічним тренуванням, у процесі якого виробляються такі важливі для шлюбу якості, як здібність до самообмеження заради близьких, вміння зважати на типово чоловічі або жіночі якості [3, с. 340].

Самі ж батьки також виступають як продукт соціалізації більш ранньої і, можливо, більш гендерно-дискримінуючої системи цінностей. Вони можуть бути афектовані змінами в сфері гендерних норм, які відбуваються в суспільстві. Майбутнє подружжя зростало та виховувалося в сім'ях, де панували свої звичаї та стереотипи, які відіграли вагомий роль в подальшому становленні чоловіка та жінки. Гендерні установки батька та матері певною мірою можуть не співпадати. Батько та мати можуть стимулювати гендерні цінності в різних сферах поведінки дитини. Л. Стенберг відзначає, що стосунки „мати-донька” більш інтенсивні, ніж відносини „донька-батько”, і стверджує, що відмінності між матір'ю та батьком у багатьох аспектах можуть бути більш вражаючі, ніж відмінності між сином та донькою. Підлітки можуть добре усвідомлювати, як інтер – (з лат. *inter* – поміж, між), так і інтра- (з лат. *intra* – усередині) ціннісні орієнтації своїх батьків.

Для дітей підліткового віку сім'я набуває важливого значення в контексті реалізації потреби оволодіння автономною роллю, самовизначення та суспільної самореалізації. Батьки є для підлітка еталоном, ідентифікація з яким забезпечує адекватну віковій зоні найближчого розвитку. Визначальний вплив на процес статевої соціалізації підлітка в сім'ї є рівень міжособистісних стосунків, що базується на взаємоповазі та належності батьків до значущої для підлітка соціальної групи („соціальна успішність” батьків) [4; с. 94].

На жаль, часто в сім'ях закріплюються та існують неправильні установки, які є проекцією неадекватних стосунків членів сім'ї або перенесенням моделей статевого виховання, сприйнятих у батьківській сім'ї членами подружжя у власну, а також розподілом ролей чи функцій батьків за стереотипією статево-рольової диспозиції обов'язків, закріплених у свідомості людей, що вже суперечить реаліям сьогодення. Батьки намагаються привчити своїх дітей до сімейних ролей, відповідно до традиційних уявлень про гендерний розподіл функцій. Навіть „ліберальні” батьки не бажають ризикувати тим, щоб їх діти стали невдахами в такому суспільстві, яке сконструйоване на сьогоднішній день. Тобто, батьки, які орієнтовані на гендерну рівність, відчувають деяку соціальну необхідність у використанні традиційних гендерних норм соціалізації своїх дітей.

У процесі статевого виховання батьки часто припускаються різних помилок: не враховують вікових особливостей дітей, не вміють створити нормальний психологічний клімат у сім'ї, комплексують перед дітьми, займають позицію „залякування” наслідками сексуальних контактів, шпигують за дитиною, встановлюють надмірний контроль за її вільним часом [3, с. 123].

На думку Т.В. Говорун, О.М. Шарган, статево-рольове виховання в сім'ї є явищем динамічним і змінюється з часом. У сучасній сім'ї поступово зникає, втрачає значення стереотипний розподіл ролей на чоловічі і жіночі, в зв'язку з тим, що відбувається загальна

демократизація статево-рольових стосунків, жінки все більше входять у економічну, суспільно-політичну діяльність тощо. Зіткнення, що виникають між традиційними і новими соціальними ролями, потребують психологічної та педагогічної допомоги до адаптивної та більш гнучкої взаємодії [1; с. 47].

В процесі діагностичної, консультативної та просвітницької роботи соціальний педагог повинен допомогти батькам зрозуміти, що сексуальність – природна потреба людини і статевий розвиток дітей загальмувати неможливо.

Для успішної статевої соціалізації батьки повинні дати дитині знання про будову тіла та відмінності тіла іншої статі; знання про різницю статей; знання про роль матері та батька при народженні дітей; знання про розвиток дитини, її появу на світ; знання про соціальні ролі та вимоги до чоловіка та жінки. З самого початку в дитині потрібно виховувати не просто безстатеву особистість, а особистість певної статі. Слід стежити, щоб у дітей поступово вироблялись вірні знання про те, що таке стать, різниця статей, які стосунки між ними існують. Від цих уявлень залежить наскільки дитина, ставши дорослою, буде здатна до спілкування, якою вона буде в сімейному житті, як зрозуміє та буде виконувати свою статевою роль.

Література

1. Діденко С.В. Психологія сексуальності та сексуальних стосунків: Навчальний посібник. – К.: Арістей, 2003. – 312 с.
2. Кочубей Б. Зачем в семье мужчина?// Знание – сила. – 1990 – №8. – С.34 – 40.
3. Кравець В.П. Гендерна педагогіка. Навч. посіб. – Тернопіль: Джура, 2003. – 416с.
4. Титаренко В.Я. Семья и формирование личности. – М., 1987.
5. Тищенко С.П. Психологія виховного впливу сім'ї на дитину. – К., 1982.- 48с.
6. Частная сексопатология. Руководство для врачей. – Под ред. Т.С. Васильченко. – М., 1983.

УДК 370.174

О.П. Лещинський

НОВІ ФОРМИ НЕПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ У ВЕЛИКІЙ БРИТАНІЇ

Анотація. Піддається аналізу суспільний контекст та досвід впровадження “навчання на робочому місці” у вищій школі Великої Британії.

Ключові слова: неперервна освіта, форми неперервної освіти, вища школа Великобританії.

Аннотация. Анализируется общественный контекст и опыт внедрения «обучения на рабочем месте» в высшей школе Великобритании.

Ключевые слова: непрерывное образование, формы непрерывного образования, высшая школа Великобритании.

Annotation. New models of Teaching and learning in higher education of Great Britain. The important issues of Work-Based Learning in Higher education of Great Britain is discussed.

Key words: models of teaching and learning, forms of education, high school in Britain.

Входження України до європейського освітнього простору потребує дослідження процесів, що відбуваються у вищій школі розвинених країн під впливом нових економічних та демографічних реалій. У вітчизняній літературі висвітлювалися окремі аспекти змін у системі освіти Великої Британії, але досі не розглядалися зміни в системі неперервної освіти, у якій